

ARTE PALEOCRISTIÁ E ARTE BIZANTINA (SÉCULO II-XV)

Historia da Arte.
2º Bacharelato.
Jose Luis M.

Introdución e contexto inicial

- **Unidade:** Arte Paleocristiá (s. II–VI) e Arte Bizantina (s. IV–XV).
- **Obxectivos Clave:**
 - Situar a **cronoloxía** e os fitos políticos que transformaron a arte.
 - Identificar as **tipoloxías arquitectónicas** (basílica e planta centralizada).
 - Analizar a **función litúrxica e política** das imaxes (mosaico, icona).
 - Comprender as innovacións técnicas (**mosaico, pechina, icona**) e o seu significado teolóxico.
 - Valorar o **legado formal e ideolóxico** para a Idade Media e o mundo ortodoxo.

Marco Histórico e fitos cronolóxicos.

- **Fase I: Persecución e Clandestinidade** (s. II–III).
- **313 d.C.: Edicto de Milán** (Constantino) → Legalización e fin da clandestinidade.
- **380 d.C.: Edicto de Tesalónica** (Teodosio) → Cristianismo como **relixión oficial** do Imperio. O punto de non retorno para a monumentalización da arte.
- **532–537 d.C.:** Construción de **Santa Sofía** (Máximo esplendor bizantino e síntese arquitectónica).
- **726–843 d.C.:** A crise da **Iconoclastia**. Non é só unha crise estética, senón **teolóxica e política** entre Oriente e Occidente.
- **1453 d.C.:** Caída de Constantinopla (Fin do Imperio Bizantino).
- **Nota Docente:** O Edicto de Milán marca a ruptura estilística: paso da arte simbólica e **discreta** á arte **monumental** e pública, espello do poder imperial.

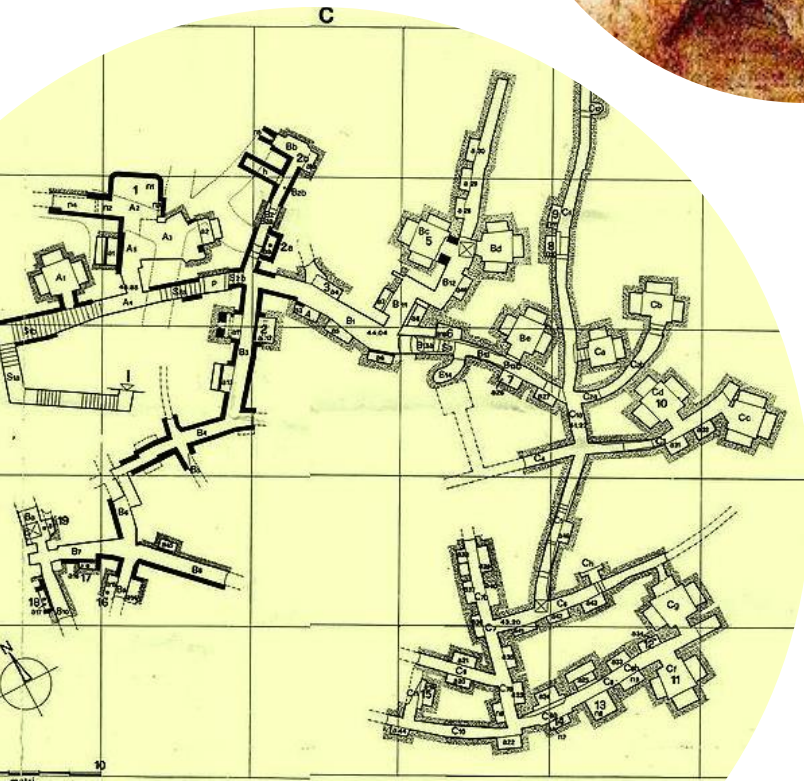
A ARTE PALEOCRISTIÁ (S. II-VI): DA CLANDESTINIDADE Ó TRIUNFO.

Conceptos clave e tipoloxías arquitectónicas

- **Domus Ecclesiae:** Adaptación de casas privadas para o culto (previa ao Edicto).
- **Martyrium e Baptisterio:** Edificios de **planta centralizada** (circular ou poligonal) asociados á veneración de mártires e ao sacramento do bautismo, respectivamente.
- **Basílica:** Tipoloxía civil romana adaptada ao culto público:
 - **Ábsida, Matroneum, Nártex:** Partes esenciais do novo espazo litúrxico.
- **Iconografía Simbólica:** Linguaxe **alegórica** (IXOYS, Crismón, Bo Pastor) empregada durante a clandestinidade.

+

○

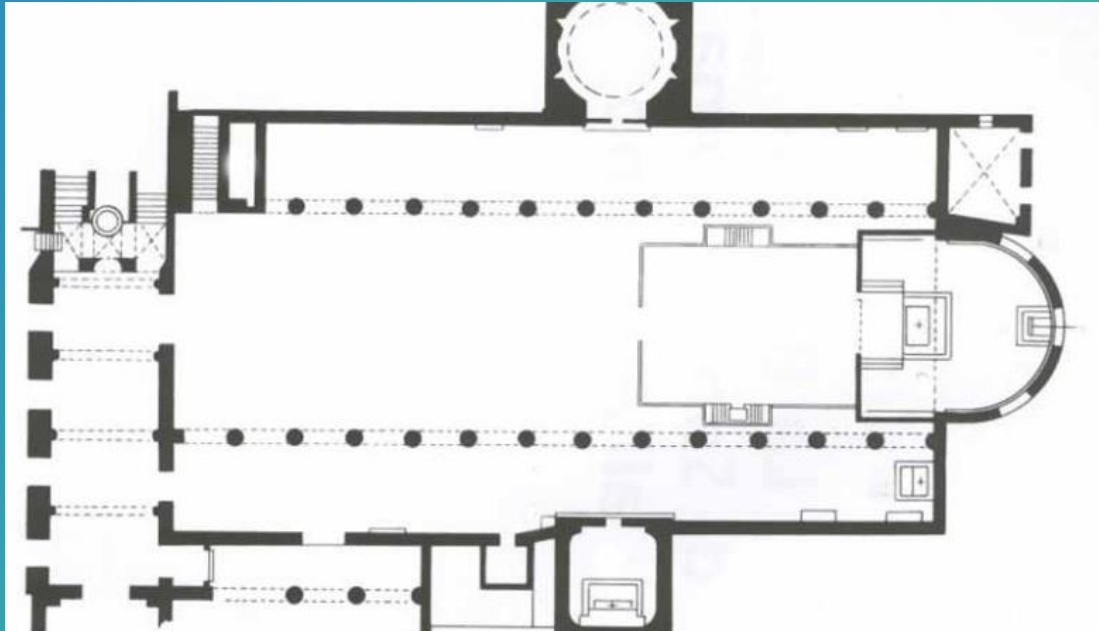
Espazos de clandestinidade e simbolismo

- **Catacumbas:** Estruturas funerarias subterráneas. A arte é de carácter fundamentalmente **funerario** e comunitario.
- **Forma e Estilo:** **Escala íntima e esquemática.** As representacións de Cristo son moitas veces **imberbes** (Bo Pastor, *moscòforo* clásico) ou en clave simbólica.
- **Iconografía:** O **Bo Pastor** (simboliza Cristo salvador) e o **Orante** (símbolo da Alma do Defunto en estado de gloria) son as figuras centrais.
- **Visuais:** Plano de catacumba; imaxes do Bo Pastor e o Orante.

A Basílica Paleocristiá: o modelo do tempo Occidental

- **Adaptación:** Orixe na basílica civil, empregada como **sala de reunión** e non como templo pagán.
- **Elementos Litúrxicos:**
 - **Nave Central** máis alta e iluminada polo **Claristorio**.
 - **Transepto:** Espazo transversal que comeza a separar o **Presbiterio** e a **Ábsida** (eixo de orientación) do resto da nave.
- **Significado:** A organización espacial xa non se centra no home (*foro romano*), senón que conduce ao fiel cara ao **altar** e á **Ábsida** (o lugar do Divino).
- **Exemplo:** Planta tipo de **Santa Sabina** (Roma, s. V) como modelo canónico.
- **Visuais:** Planta etiquetada e fotografía do claristorio de Santa Sabina.

A ARTE BIZANTINA: + ARQUITECTURA E TÉCNICA(+ • S. IV-XV) • ○

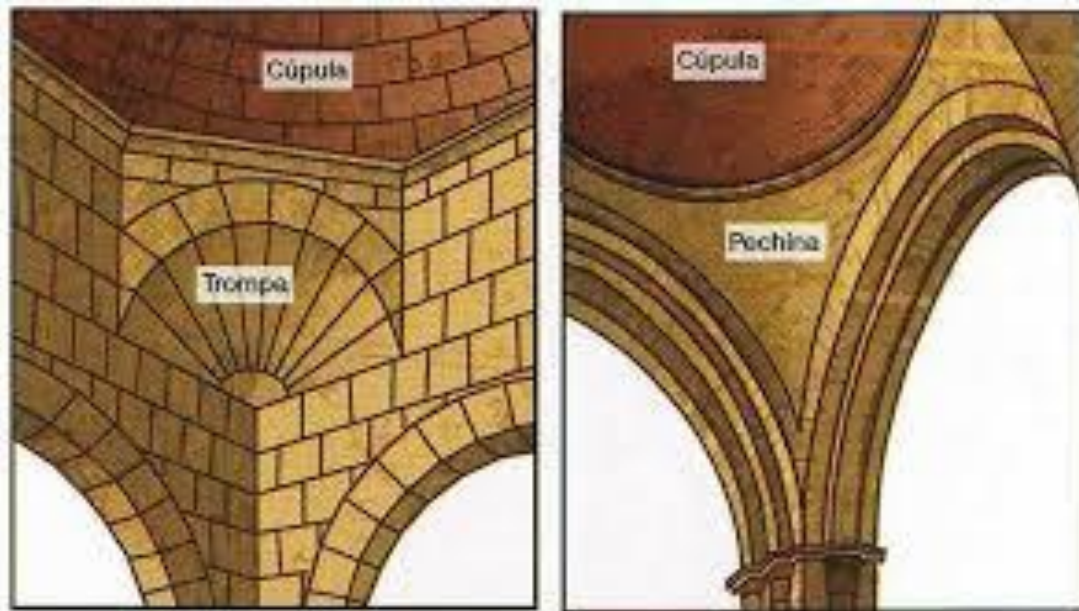
Marco Bizantino: Teocracia e estética da luz.

- **Esencia:** Fusión da **Herdanza Clásica**, a **Espiritualidade Cristiá** e as **Influencias Orientais**.
- **Poder Teocrático:** O emperador (**Basileus**) é o vicario de Cristo. A arte é **propaganda** imperial e dogmática.
- **Estética da Luz:** Busca da **Luz Imaterial** (o ouro dos mosaicos) e do **Hieratismo** para representar o mundo **celeste**. Abandono do volume e a perspectiva clásica.

Arquitectura Bizantina: Planta e simbolismo do espazo.

- **Tipoloxías Principais: Planta Centralizada** (cruz grega, octogonal) ou **Basílica Cupulada**. A planta centralizada domina pola súa perfección xeométrica e o seu significado cosmolóxico.
- **Simbolismo:** O interior representa o **cosmos e a xerarquía divina**.
 - **Cúpula:** O **Ceo** (lugar do Pantocrátor).
 - **Pechinas/Trompas:** A transición da **Terra** (cadrado) ao **Ceo** (círculo). O centro é o foco transcendente e a esencia da teoloxía ortodoxa.

Solucns técnicas: A Revolucion da pechina.

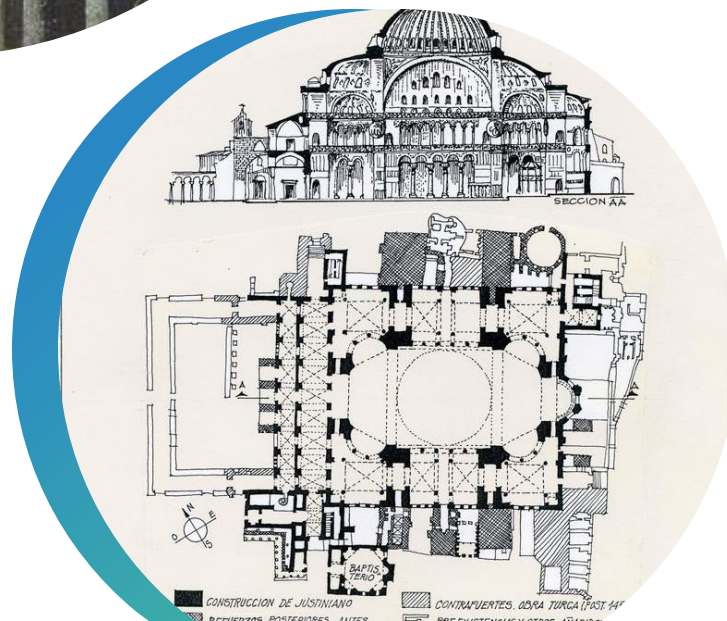
- **O Problema:** Cobrir un espazo cadrado cunha cpula circular.
- **Trompa:** Solu máis antiga e sinxela (nichos semicnicos).
- **Pechina:** **Triángulos esféricos** que se apoian nos arcos principais do cadrado.
- **Vantaxe da Pechina (Explicac Fundamental):** Permite unha base circular continua e unha **maior altura** para a cpula, distribundo o peso de maneira máis eficiente. Esta innovac foi **crucial** para acadar a escala de Santa Sofa e influu enormemente na arquitectura islámica.
- **Visuais:** Esquemas comparativos en corte: trompa vs pechina.

+

Santa Sofía (Hagia Sophia): Análise estrutural (523-537)

- **Arquitectos:** Antemio de Tralles e Isidoro de Mileto.
- **Síntese:** Basílica de tres naves cunha enorme **cúpula central de 31m** apoiada sobre **pechinas** e contrarrestada por **semicúpulas** e contrafortes.
- **Efecto Lumínico:** O **Claristorio** de 40 fiestras na base da cúpula, xunto co **mosaico dourado**, crea a ilusión de que a cúpula non se apoia no muro, senón que "colga dunha cadea de ouro" (Procopio).
- **Visuais:** Planta e alzado; fotografía interior destacando claristorio e o "milagre da luz".

Materiais e ornamentación suntuaria

- **Contraste:** Exterior sobrio (ladrillo, *opus testaceum*) fronte a un Interior luxoso (mármores policromos, **mosaicos de ouro**, pórfiro).
- **Spolia:** Uso de columnas e capiteis **reutilizados** (*spolia*) de monumentos clásicos anteriores como mostra de supremacía.
- **Capiteis Bizantinos:** Evolución dende o corintio cara ao capitel **de Cimacio** ou **Troncopiramidal**, caracterizado pola súa **decoración calada** (semellante a un encaixe) que busca alixeirar o peso visual.
- **Visuais:** Fotos de revestimentos marmóreos, columnas *spolia* e capiteis de cimacio.

O mosaico Bizantino: Técnica e estilo

- **Técnica:** Uso de **teselas** de pedra, vidro e especialmente **ouro** (lámina de ouro entre dúas capas de vidro).
- **Efecto Lumínico:** Colocación **lixeiramente inclinada** no morteiro fresco para capturar e reflectir a luz de maneira **vibrante e inmaterial**. O **fondo dourado** substitúe o espazo real.
- **Estilo Formal:** **Frontalidade** (hieratismo absoluto), **ausencia de perspectiva** e de profundidade. Figuras alongadas, **grandes ollos** (como espello da alma) e contorno lineal.
- **Visuais:** Macrofotografía de teselas; comparación naturalismo clásico vs mosaico bizantino.

Rávena: exemplo de Arte Imperial e política.

- **Contexto:** Cidade clave no Occidente baixo control bizantino (séculos V-VI).
- **Monumentos:** **San Vital** (planta octogonal), San Apolinar Novo.
- **Mosaicos Imperiais:** Os paneis de **Xustiniano** e **Teodora** en San Vital. **Análise Política:** Os emperadores son representados como figuras cuasi-sagradas, portando ofrendas e flanqueados por militares e eclesiásticos. É a representación plástica do **poder teocrático** e a fusión de Estado e Igrexa.
- **Visuais:** Mosaicos de Xustiniano e Teodora en San Vital.

Mosaicos de
Xustiniano e Teodora
en San Vital.

+ ICONOGRAFÍA E OUTRAS • MANIFESTACIÓNS. + ○

A icona: teoloxía, canon e a crise da imaxe

- **Técnica:** Pintura ao temple sobre táboa, seguindo un **canón estrito** (copia de prototipos).
- **Función:** Soporte para a **veneración** (Grego: *proskynesis*), actuando como "ventá cara ao divino" onde o santo se fai presente.
- **Iconoclastia (726–843):** Prohibición das imaxes (iconas) por temor á **idolatría**. A súa derrota levou ao **Triunfo da Ortodoxia** (843 d.C.) e á consolidación do icono.
- **Tipos de Iconas:** **Pantocrátor** (Cristo Xuíz), **Hodegetria** (a que mostra o camiño, a Virxe co Neno).
- **Visuais:** Pantocrátor e Hodegetria.

Escultura: o sarcófago paleocristiá

- **Restricións:** Continúa a **escaseza de vulto redondo**.
- **Soporte Principal:** O **Sarcófago**.
- **Evolución Estilística:** Dende o **naturalismo clasicista** (Sarcófago de Xuño Basso, s. IV, máis romano e voluminoso) cara a un **relevo máis plano e frontal** nos séculos posteriores, anunciando a estética medieval.
- **Visuais:** Sarcófago de Xuño Basso.

Outras manifestacións artísticas suntuarias.

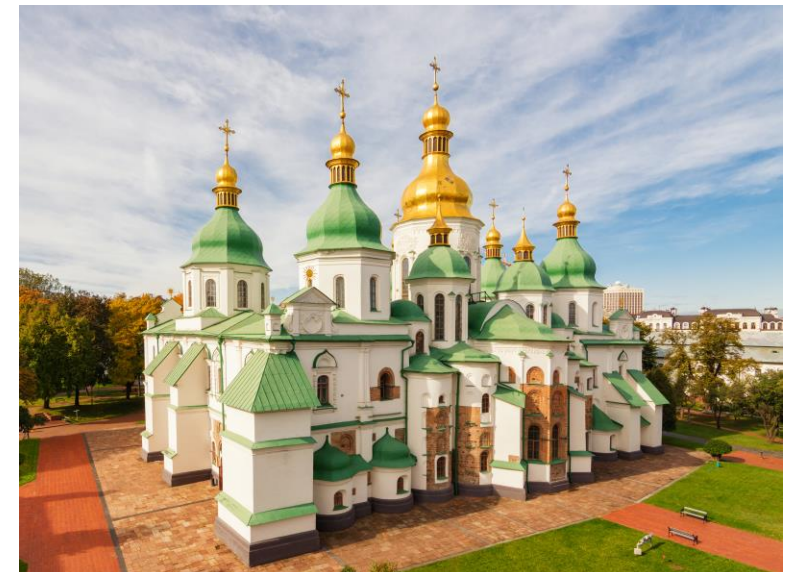
- **Marfil Bizantino:** Arte cortesá e de luxo. Tallados en **dípticos** ou **trípticos** de función devocional.
 - *Exemplo: Tríptico de Harbaville* (s. X) – Destaca a finura do relevo e a densidade narrativa.
- **Miniatura:** En evanxelarios de luxo (e.g., **Evanxeliario de Rossano**), usando **pergamino tinguido de púrpura** e texto en **tinta de ouro**.
- **Fresco:** Especialmente relevante no **Renacemento Paleólogo** (s. XIII–XV), onde a pintura mural (e.g., en Chora) busca unha **maior expresividade** e humanidade que os canons ríxidos do mosaico.
- **Visuais:** Imaxe do Tríptico de Harbaville e fresco de Chora.

Difusión e legado: o modelo ortodoxo

- **Transferencia de Canons:** O modelo da basílica cupulada e a estética da icona transferíronse ao **mundo eslavo** (Rusia, Balcáns), definindo a súa tradición artística e litúrxica.
- **Exemplos Arquitectónicos:**
- **San Marcos de Venecia:** Planta de cruz grega con cinco cúpulas.
- **Santa Sofía de Kiev.**
- **Influencia Islámica:** A técnica da cúpula sobre pechinas e o uso do mosaico influíron decisivamente na **arquitectura islámica** otomá.
- **Visuais:** Imaxes de San Marcos e Santa Sofía de Kiev.

Síntese comparativa (Paleocristiá & Bizantina)

Criterio	Arte Paleocristiá (II-VI)	Arte Bizantina (IV-XV)
Función principal	Funeraria, catequética (clandestinidade)	Litúrxica, teolóxica, propaganda imperial
Planta preferente	Basílica (lonxitudinal)	Centralizada/basílica cupulada
Innovación técnica	Adaptación da Basílica	Pechinas (sobre trompas) mosaico de ouro
Estilo iconográfico	Simbólico, esquemático, alegórico	Hieratismo canónico, frontalidade, fondo dourado
Legado	Modelo de templo cristián de Occidente	Define o mundo ortodoxo; conserva o clasicismo.

Conclusión fundamentais e debate

- **Transcendencia Estética:** A arte bizantina logra a **desmaterialización** do espazo (luz, ouro, mosaico) para representar o divino.
- **Legado do Clasicismo:** A pesar do hieratismo, Bizancio conservou elementos formais da Antigüidade (sobre todo a helenística), que foron cruciais para o **Renacemento** italiano.
- **Pregunta de Debate:** "É a **Arte Bizantina unha arte de repetición ou de perfección do canon?**" (Non é unha arte estancada, senón unha arte onde o dogma prima sobre a invención).